**Veljko Ilić:**

# TRANZICIONA PRAVDA: Borba počinje u učionicama

*Uvodna napomena autora: Događaj i likovi su izmišljeni, ali su činjenice i informacije istinite i verodostojno prikazane*

Sterilna konferencijska sala u prizemlju hotela sa četiri zvezdice. Stolice poređane u polukrugu. Na stolu se nalaze aparat za kafu i voda u flašama od 0,75 litara. Dok klima rashlađuje prostoriju, na sve strane su papiri, radni materijali, laptopovi i ostalo spremno za rad.

Sedmoro studenata sedi zajedno. Do juče su njihova imena bila samo slova na spisku učesnika seminara. **Luka iz Zagreba, Milica iz Beograda, Amar iz Sarajeva, Elena iz Skoplja, Tin iz Ljubljane, Hana iz Prištine i Lana iz Podgorice**. Svi su rođeni sredinom dvehiljaditih. Mladi koji ratove na prostoru bivše Jugoslavije nisu videli, ali su o njima učili.

Na stolu ispred svakog od njih stajali su zvanični udžbenici istorije odobreni od strane ministarstava prosvete njihovih država. Predavač je na beloj tabli crnim markerom napisao tri reči: RASPAD SFR JUGOSLAVIJE i rekao: „Pročitajte lekciju koja objašnjava kako je i zašto počeo raspad Jugoslavije."

Tin je prvi podigao ruku.

„Kod mene piše da je nakon smrti Josipa Broza Tita 1980. godine, došlo do ekonomske, društvene i političke krize pa se Slovenija usprotivila moćnoj Srbiji i odlučila da se osamostali."

Ostali su se složili, a Milica se namrštila.

„Slažem se sa krizom nakon Titove smrti, ali Ustav iz 1974. i odluke o osamostaljivanju su dovele do oslabljenja centralne jugoslovenske vlasti".

U sobi je postalo tiho.

„Možemo da počnemo hronološki sa dešavanjima od '91," predložio je predavač prekidajući neprijatnu tišinu.

„Kod nas u Sloveniji", nastavio je Tin, „proglašena je nezavisnost. Jugoslovenska narodna armija je pokušala napadom da zaustavi slovenački put ka osamostaljenju. Došlo je do desetodnevnog rata između JNA i Teritorijalne odbrane, potpisan je Brionski sporazum i proglašena je nezavisnost."

Luka se nadoveza sa ozbiljnim izrazom lica. „Kod nas je to mnogo teže prošlo. Učimo o Domovinskom ratu. A sve je počelo od velikosrpske agresije, balvan revolucije i odbrane suvereniteta Hrvatske. U udžbenicima se piše o oružanim napadima srpskih ekstremista i terorista, napada od strane JNA sastavljene od srpskih i crnogorskih vojnika. Hrvatski branitelji su samo vršili organizovanu odbranu zemlje. Piše se o stradanju nesrpskog stanovništva. Na kraju se piše o operacijama Oluja i Bljesak. Bljesak je bio vojno-redarstvena operacija, a Oluja se slavi kao oslobodilačka akcija kojom su vraćeni okupirani teritoriji i uspostavljen mir."

Milica koja je do tada pisala nešto u svoju svesku, naglo podiže pogled. Izraz njenog lica se promenio, a olovka u njenoj ruci je zastala. „Čekaj, Oluja? Vraćeni teritorij?," upita tiho ali oštro. „U mojim udžbenicima istorije Oluja je definisana kao masovno etničko čišćenje Srba iz Republike Srpske Krajine. Mi učimo o kilometarakim kolonama izbeglica na traktorima, o ubijenim starcima koji nisu mogli da pobegnu i spaljenim selima. Rat u Hrvatskoj je bio građanski rat," reče Milica.

„Srbe niko nije terao da beže," usprotivi se Luka, „oni su pozvani da ostanu. Te kolone su bile rezultat politike srbijanskog vođstva. Postojali su pojedinačni slučajevi koji su se svetili Srbima, ali to su bili samo pojedinačni slučajevi."

Milica nastavi ljutito: „I u Bosni i Hercegovini je bio građanski rat. Mi ne negiramo da je taj rat bio krvav, obojen nacionalnom i verskom mržnjom i žrtvama među Bošnjacima, Hrvatima i Srbima. Nad srpskim stanovništvom je sprovedeno etničko čišćenje. Događaj u Srebrenici ste nazvali genocidom, ali je i to bio pojedinačni zločin."

„Mi vršili etničko čišćenje? To ste radili vi. Sve koje niste mogli da proterate ste zatvarali u koncentracione logore. Granatirali ste Sarajevo. I da, u Srebrenici je sproveden genocid. U školama u Bosni i Hercegovini se uče tri različite istorije, bosanska, srpska i hrvatska," nastavi Amar besno.

Lana je nervozno vrtela olovku među prstima ne gledajući u ostale.

„Kod mene... kod mene se raspad jedva spominje“, rekla je tiho. „Piše da je došlo do ratova uz kratko objašnjenje, sa generalno navedenim podacima. O ulozi Crne Gore spominje se samo da su naši rezervisti učestvovali u okviru JNA u napadu na Dubrovačku regiju“.

Elena je klimnula glavom u znak podrške, „I mi o ratovima ne učimo skoro ništa. Akcenat je na mirno izglasavanje nezavisnosti. Ali zato imamo sopstveni konflikt iz 2001. između makedonske vojske i albanske Oslobodilačke nacionalne armije. Sada su nam škole etnički podeljene, a makedonska i albanska deca uče različite istorije."

„Kod nas na Kosovu priča počinje mnogo pre '91, nadovezala se Hana. „Učimo o pokušajima da se eliminišu prava kosovskih Albanaca koja smo stekli Ustavom iz 1974. godine. Još '81. je bilo protesta albanskog stanovništva. Vršeno je etničko čišćenje, a Oslobodilačka vojska Kosova je oformljena kako bi se sprečio etnički genocid. U Račku je srpska policija izvršila masakr. Nato intervencija '99. se slavi kao humanitarna misija koja nas je spasila od potpunog uništenja."

„Za nas je to bombardovanje opisano kao protivpravna agresija, izvedena bez odobrenja Saveta bezbednosti UN", uzvati Milica sa naporom da joj glas ostane pribran. „Učimo o stradanju naše dece, o bombama na bolnice i mostove, o rušenju infrastrukture. A OVK je u našim knjigama definisana kao teroristička organizacija koja je vršila brutalne zločine nad srpskim stanovništvom."

Predavač koji je ćutke posmatrao diskusiju najzad progovori: „Sada kada ste saslušali jedni druge šta možete da primetite?

Luka, da li se u vašim udžbenicima uopšte spominju zločini nad srpskim civilima tokom Oluje? A kod tebe Milice, da li vaši udžbenici govore o opsadi Sarajeva ili o detaljnim dešavanjima u Srebrenici? Tin, znaš li broj vojnika JNA koji su izgubili

život tokom desetodnevnog rata? Amar, jesi li učio i o koncentracionim logorima za Srbe?"

Svi su razmišljali spuštenih glava.

„Spominje se, ali samo kao izolovani incident pojedinaca," reče prvi Luka tiho. Milica nastavi: „Spominje se stradanje svih naroda, ali bez detalja o razmerama sukoba." Tin samo muklo reče: „Ne znam". Amar je ćutao.

Lana se nakašlja da pročisti grlo: „Znači niko od nas nije učio istu istoriju. Škole na Balkanu nas ne uče kritičkom mišljenju već stvaraju građane koji će slepo verovati da je njihova nacija uvek bila žrtva, a nikad agresor.

„Da," nastavi Elena, „izgleda da se zločini sopstvene strane uvek prećutkuju.

Tin se gorko nasmeja: „To je ta tranziciona pravda o kojoj se stalno priča, a koja kod nas očigledno ne postoji."

Sati su prolazili, a razgovor koji je počeo sa odbrambenim stavovima i raspravom polako je prešao u razgovor u kome slušaju jedni druge.

(Nekoliko sati kasnije…)

Ne, priča se nije završila spektakularnim pomirenjem. Kada je obuka završena, niko nije plakao, niti su jedni drugima obećavali večno prijateljstvo. Osećali su se iscrpljeno. Na železničkoj stanici su pružili jedni drugima ruke, poželeli srećan put i vratili se u svoje domovine u kojima su ih čekali isti udžbenici istorije spremni za sledeće generacije učenika.

Prema analizama koje su sprovele nevladine organizacije, poput Fonda za humanitarno pravo, iako ima napretka, društva u regionu i dalje neguju međusobno suprotstavljena tumačenja ratne prošlosti, poricanje i relativizaciju zločina. I pored činjenica o masovnim zločinima koje su utvrđene pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju, kao i različitih inicijativa za suočavanje sa prošlošću i primenu mehanizama tranzicione pravde i dalje se vode „ratovi sećanja".

Udžbenici u regionu pokazuju nekoliko zajedničkih karakteristika, viktimizaciju sopstvene nacije, selektivnu amneziju, upotrebu emotivnog jezika. Naime, mladi u školama uče o tome da je sopstveni narod uvek žrtva, a nikada agresor ili saučesnik. Ratni zločini koje su počinili pripadnici sopstvene vojske se ili potpuno prećutkuju, ili se minimiziraju kroz narativ o „izolovanim incidentima pojedinaca“. Umesto neutralnih termina, koriste se termini koji izazivaju strah i mržnju prema susedima.

Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju u Hagu kroz hiljade dokumenata, svedočenja i pravosnažnih presuda utvrdio je preciznu hronologiju zločina. Međutim, te presude se u udžbenicima koriste krajnje selektivno, navode se oslobađajuće presude, ignorišu se zločini sopsteve države, izbegavaju se prave reči, a koriste eufemizmi.

Kada je reč o multietničkim školama, prema podacima Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju OEBS, u multietničkim školama, deca različitih nacionalnosti ulaze u škole na različite ulaze, idu u različite smene, koriste različite nastavne planove i programe. Ovakav vid segregacije stvara distancu među mladima i nepoverenje među etničkim grupama. Umesto da škola bude mesto gde se uči o toleranciji, ona postaje mesto pojave etničkih tenzija.

Postoje pokušaji pisanja zajedničke istorije. Centar za demokratiju i pomirenje u jugoistočnoj Evropi je u okviru Projekta zajedničke istorije izdao istorijske čitanke koje verno i istinito prikazuju istorijske činjenice, ali se one u školama ne koriste.

Ujedinjene nacije tranzicionu pravdu definišu kao skup mera koje se primenjuju kako bi se društvo suočilo sa prošlošću i kako bi se postigli pravda, odgovornost i pomirenje. Četiri ključna stuba tranzicione pravde su pravo na utvrđivanje istine, pravo na pravdu, reparacije i institucionalne reforme. Udžbenici istorije, ovakvi kakvi su danas, direktno utiču na četvrti stub koji kroz institucionalne reforme treba da garantuje neponavljanja. Sve dok se u školama uči ovako, proces pomirenja ostaje po strani, jer prava bitka za tranzicionu pravdu ne vodi se samo u sudnicama, već i u učionicama.